

LUND UNIVERSITY

Kunskapens nya rörelser

framtidens humanistiska och samhällsvetenskapliga samverkan

Östling, Johan; Bernhardsson, Katarina; Björkman, Jenny; Olsson, Jesper

2016

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Östling, J., Bernhardsson, K., Björkman, J., & Olsson, J. (2016). *Kunskapens nya rörelser: framtidens humanistiska och samhällsvetenskapliga samverkan*. Kungliga Vitterhets- historie- och antikvitetsakademien.

Total number of authors:
4

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Kunskapens nya rörelser

Framtidens humanistiska och
samhällsvetenskapliga samverkan

*Johan Östling, Katarina Bernhardsson,
Jenny Björkman och Jesper Olsson*

Kunskapens nya rörelser

Framtidens humanistiska och samhällsvetenskapliga samverkan

Johan Östling, Katarina Bernhardsson, Jenny Björkman och Jesper Olsson

Kungl. KUNGL. VITTERHETS HISTORIE
OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN
Vitterhetsakademien

Initiativtagare

Kungl. Vitterhetsakademien (KVHAA), Box 5622, 114 86 Stockholm,
tel 08-440 42 80, www.vitterhetskad.se, e-post: kansli@vitterhetskad.se

Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond (RJ), Box 5675, 114 86 Stockholm,
tel 08-50 62 64 00, www.rj.se, e-post: rj@rj.se

Vetenskapsrådet (VR), Box 1035, 101 38 Stockholm, tel 08-54 64 40 00, www.vr.se,
e-post: vetenskapsradet@vr.se

Styrgrupp

Johan Östling (ordf.) (johan.ostling@hist.lu.se)

Katarina Bernhardsson (katarina.bernhardsson@litt.lu.se)

Jenny Björkman (jenny.bjorkman@rj.se)

Jesper Olsson (jesper.olsson@liu.se)

Utgivare Kungl. Vitterhetsakademien

© 2016 Författarna och KVHAA, RJ och VR, Stockholm

ISBN 978-91-7402-450-0

Grafisk form och layout Tina Hedh-Gallant

Tryck Åtta45, Stockholm 2016

Innehåll

Sammanfattning	4
----------------	---

I Inledning	5
-------------	---

II Utgångspunkter	8
-------------------	---

III Kunskaps- och mediesystem i förvandling	10
---	----

<i>Ett nytt medielandskap</i>	11
-------------------------------	----

<i>Nya akademiska publiceringsmönster</i>	14
---	----

<i>Utmaningar för samverkan</i>	16
---------------------------------	----

IV Nya aktiviteter för samverkan	19
----------------------------------	----

<i>Nya stödformer för samverkan</i>	19
-------------------------------------	----

<i>The Conversation och History & Policy: två konkreta exempel</i>	24
--	----

<i>Kompetenser i redaktionellt arbete</i>	27
---	----

<i>Plattform för samarbete mellan forskare och kommunikatörer</i>	28
---	----

<i>Sammanfattning</i>	29
-----------------------	----

V Opinionsbildning och lobbyarbete	30
------------------------------------	----

<i>Infrastruktur för samverkan</i>	30
------------------------------------	----

<i>Förändrad tjänstestruktur</i>	31
----------------------------------	----

<i>Bredda begreppet internationalisering</i>	32
--	----

<i>Priser och premier</i>	35
---------------------------	----

<i>Sammanfattning</i>	36
-----------------------	----

VI Nationell infrastruktur för samverkan – ett nav	37
--	----

<i>En utveckling i två steg</i>	39
---------------------------------	----

<i>Sammanfattning</i>	39
-----------------------	----

VII Tio förslag till åtgärder	40
-------------------------------	----

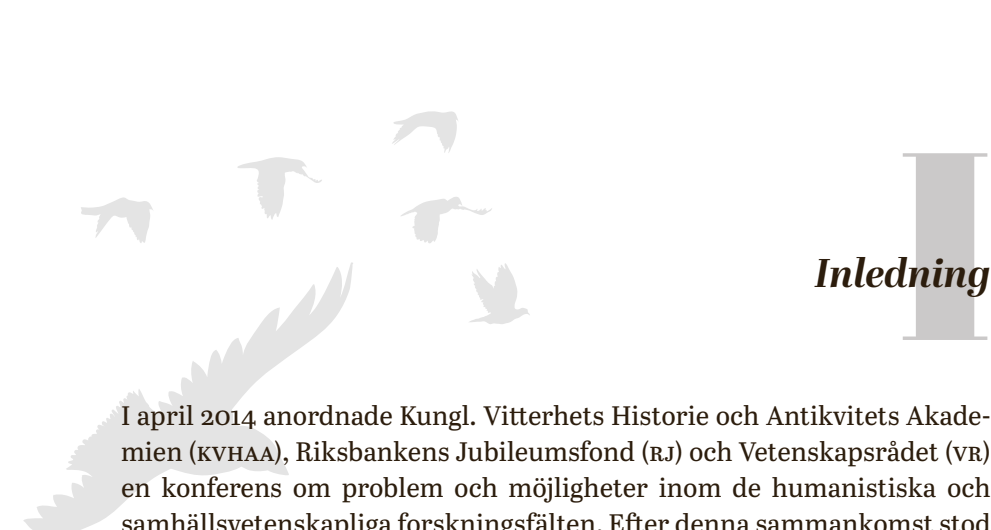
Sammanfattning

I denna skrift analyserar vi förutsättningarna för humanvetenskapernas utåtriktade kunskapsförmedling och föreslår åtgärder som kan stödja och stimulera denna verksamhet i en tid då både universitetet och offentligheten genomgår stora förändringar. Utgångspunkten är de utmaningar som humanistiska och samhällsvetenskapliga forskare står inför i sin samverkan med det omgivande samhället. Vi argumenterar för behovet av att utforma en kunskapens infrastruktur som är anpassad till en alltmer digital tillvaro.

Under 2000-talet har villkoren för humanvetenskapernas samverkan omvandlats. För det första har ett nytt medielandskap vuxit fram. Här finns stora möjligheter för förmedling av kunskap, men också betydande problem när den gemensamma offentligheten löses upp. För det andra har de vetenskapliga publiceringsmönstren ändrats. Alltfler forskare väljer att skriva engelskspråkiga artiklar i anglosaxisk fackpress. Sammantaget innebär dessa båda tendenser att forskarnas förbindelse med en bredare allmänhet hotar att brista. Detta skulle få djupgående konsekvenser för humanvetenskapernas demokratiska, kulturkritiska och folkbildande uppdrag.

Mot denna bakgrund argumenterar vi för behovet av ett stort antal aktiviteter som har det gemensamma syftet att sporra och möjliggöra humanvetenskaplig samverkan i framtiden. Vi pläderar bland annat för att inrätta nya stödformer för samverkan, men uppmärksammar också intressanta internationella initiativ, exempelvis *The Conversation*.

Ytterst anser vi att en välfungerande infrastruktur för humanistisk och samhällsvetenskaplig samverkan måste skapas. En del av de insatser som vi föreslår är konkreta och kan mer eller mindre direkt förverkligas. På lite längre sikt menar vi dock att ett slags nav (möjligen i form av ett institut) bör konstrueras som kan ta ett nationellt helhetsansvar för humanvetenskapernas samverkan.

Inledning

I april 2014 anordnade Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien (KVHAA), Riksbankens Jubileumsfond (RJ) och Vetenskapsrådet (VR) en konferens om problem och möjligheter inom de humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningsfälten. Efter denna sammankomst stod det klart att det fanns ett behov av att undersöka och klargöra betydelsen av förändringar i de större kunskapssystem i vilka humanistisk och samhällsvetenskaplig kunskap kommuniceras, cirkulerar och används i 2010-talets samhälle. Mot denna bakgrund uppdrog KVHAA, RJ och VR åt Johan Östling, docent i historia och Pro Futura-forskare vid Lunds universitet och Swedish Collegium for Advanced Study (SCAS), att författa en kort skrift som kombinerade en analys av samtiden med konkreta förslag för framtiden. Det är detta dokument som här föreligger.

Östling har utfört detta arbete i nära samarbete med en styrgrupp bestående av Katarina Bernhardsson, fil. dr i litteraturvetenskap och projektledare för skriftserierna inom humaniora och teologi vid Lunds universitet, Jenny Björkman, fil. dr i historia och kommunikationsansvarig vid Riksbankens Jubileumsfond, samt Jesper Olsson, docent i litteraturvetenskap vid Linköpings universitet och medlem i tankesmedjan Humtank. Tillsammans har vi dragit upp riktlinjerna för projektet och färdigställt denna skrift.

En förutsättning för att kunna förverkliga projektet har varit den arbetsgrupp som vi har knutit till oss. Dessa personer, som alla har betydande erfarenhet av eller kunskap om humanistisk och samhällsvetenskaplig samverkan, är:

- ♦ Magnus Bremmer, fil. dr i litteraturvetenskap och forskningsredaktör, Stockholms universitet.
- ♦ Rasmus Fleischer, forskare i ekonomisk historia, Stockholms universitet.
- ♦ Helena Francke, docent i biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås.
- ♦ Mia-Marie Hammarlin, universitetslektor i journalistik och medie- och kommunikationsvetenskap, Lunds universitet.

- ♦ Claes-Fredrik Helgesson, professor i teknik och social förändring, Linköpings universitet.
- ♦ Eva Hemmungs Wirtén, professor i medierad kultur, Linköpings universitet.
- ♦ Cecilia Lindhé, fil. dr i litteraturvetenskap och föreståndare för Centrum för digitala humaniora, Göteborgs universitet.
- ♦ Pelle Snickars, professor i medie- och kommunikationsvetenskap, Umeå universitet.
- ♦ Ann Steiner, docent i förlags- och bokmarknadskunskap, Lunds universitet.
- ♦ Nina Wormbs, docent i teknik- och vetenskapshistoria, KTH.
- ♦ Johan Öberg, forskningsrådgivare vid Konstnärliga fakultetskansliet, Göteborgs universitet.

Vi har träffat arbetsgruppen för två gemensamma workshoppar under vårvintern 2016, dels den 9–10 februari i KVHAA:s lokaler, dels den 9–10 mars på Håckeborga slott. De vitala och högst givande diskussioner som fördes vid dessa möten har på avgörande sätt hjälpt oss att formulera frågorna och hitta konstruktiva svar. Till den första workshoppen bjöd vi dessutom in fyra externa gäster som var och en gav oss viktiga insikter: Ulrika Björkstén, chef för Vetenskapsradion; Anders Mildner, journalist och kommunikationsansvarig vid Altitude Meetings; Daniel Sandström, förläggare och litterär chef på Albert Bonniers förlag; Robert Östling, nationalekonom och skribent på bloggen *Ekonomistas*.

Det arbete som vi har utfört har främst haft som syfte att presentera en analys och lägga fram en räckta förslag till våra tre uppdragsgivare – KVHAA, RJ och VR. Vi har emellertid ansett att det även har legat i uppdragets karaktär att i någon mån väcka opinion och bidra till en offentlig diskussion om de samtida förutsättningarna för humanistisk och samhällsvetenskaplig samverkan. Under försommaren 2016 har vi därför publicerat en artikelserie på *Svenska Dagbladets* kultursida som kretsar kring de ämnen som behandlas i denna skrift.¹

Vi vill tacka Göran Blomqvist (RJ), Kerstin Sahlin (VR) och Birgitta Svens-

1. Johan Östling, »Bildningens bro på väg att brista«, *Svenska Dagbladet* 31/5 2016; Jesper Strömbäck, »Forskare riskerar att reduceras till tryckare«, *Svenska Dagbladet* 2/6 2016; Ann Steiner, »Humaniora hotas från flera håll«, *Svenska Dagbladet* 8/6 2016; Jenny Björkman, »Här finns en möjlig lösning på kunskapens kris«, *Svenska Dagbladet* 18/6 2016; Jesper Olsson, »Låt kunskapen flytta tillbaka från internet«, *Svenska Dagbladet* 21/6 2016.

son (KVHAA) som har gett oss uppdraget, och medlemmarna i arbetsgruppen för deras synnerligen värdefulla insatser. Dessutom vill vi rikta ett tack till de gäster som vi bjöd in till vår första workshop, till Lisa Irenius för det intresse hon har visat för vårt projekt och till Marie Cronqvist som har läst texten innan den gick i tryck. Ett särskilt omnämnande förtjänar Helene Carson som löst många praktiska problem och Anna Forsling som hjälpt oss att framställa denna skrift.

Lund, Linköping och Stockholm i juni 2016

Johan Östling, Katarina Bernhardsson, Jenny Björkman och Jesper Olsson

II

Utgångspunkter

Målsättningen med detta dokument är att analysera förutsättningarna för humanvetenskapernas utåtriktade kunskapsförmedling i Sverige och föreslå åtgärder som kan stödja och stimulera denna verksamhet i en tid då både universitetet och offentligheten genomgår genomgripande förändringar. Utgångspunkten är de utmaningar som humanistiska och samhällsvetenskapliga forskare står inför i sin samverkan med det omgivande samhället. Den centrala frågan kretsar sålunda inte kring forskningskommunikation i allmänhet, utan hur de aktivt verksamma forskarna kan agera som kunskapsaktörer i samtidens mediala och akademiska landskap. Det innebär också att den på många sätt viktigaste kanalen för förmedling av vetenskaplig kunskap – den högre utbildningen – inte kommer att behandlas här.²

Denna skrift kan på många sätt sägas handla om hur en kunskapens infrastruktur kan utformas i en alltmer digital tillvaro. Vi knyter här an till en livaktig och växande internationell diskussion där vetenskapens genomslag, villkor och samhällsrelevans står i blickfånget. I Storbritannien har frågor om *impact* fått stor uppmärksamhet, inte minst sedan Research Councils UK sjösatte »Pathways to Impact«. Både i USA och Tyskland har man de senaste åren debatterat akademikernas roll i samhället och frågat sig om professorn som en *public intellectual* är ett minne blott. I Norge har kunskapsministern nyligen initierat en diskussion om hur humanistisk forskning kan bli mer synlig och angelägen.³

I Sverige har det hittills sett annorlunda ut. Visserligen har det förts

2. I denna skrift används »humanvetenskaperna« som en samlingsbeteckning för humaniora och samhällsvetenskap. Vi är medvetna om att det inte finns ett allmänt accepterat begreppsbruk och att de internationella motsvarigheterna (*human sciences*, *Geisteswissenschaften* etcetera) delvis skiljer sig från svensk sedvänja. Men av praktiska och stilistiska skäl väljer vi »humanvetenskaperna« som en förenande beteckning.

3. Ett axplock: Nicholas Kristof, »Professors, We Need You!«, *New York Times* 15/2 2014; Bernhard Pörksen, »Wo seid ihr, Professoren?«, *Die Zeit* 31, 2015; Melissa Dinsman, »The Digital in the Humanities: An Interview with Franco Moretti«, *Los Angeles Review of Books* 2/3 2016; <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/hva-vil-vi-med-humaniora/id2469200/>.

fram förslag på att införa ett nationellt utvärderingssystem som beaktar forskningens samhälleliga genomslag, men det har saknats övergripande reflexioner över relationen mellan avancerad kunskapsproduktion och avancerad kunskapsförmedling i en digital era. Det är till exempel värt att notera att dessa frågor bara har berörts flyktigt i de många böcker om humaniora och universitet som har publicerats under 2010-talet.⁴ Samtidigt spelar vetenskapens och forskningens förändrade omständigheter en mycket marginell roll i alla de artiklar, skrifter och utredningar som har ägnats mediernas kris och förvandling de senaste åren.⁵

Vår ambition är att föra samman flera av de diskussioner som förs parallellt i dag och visa vad de betyder för humanistisk och samhällsvetenskaplig samverkan, ett begrepp som – det hävdar vi programmatiskt – täcker ett mycket bredare spektrum än termer som *impact* och *innovation*. Vi menar att forskningsvärlden står inför utmaningar som måste tas på allvar och som bör föranleda verkliga åtgärder, men att det även finns åtskilliga löftesrika exempel och efterföljansvärda initiativ. Vi kommer därför att skriva minst lika mycket om lösningar som om problem.

Denna skrift består av ett antal avsnitt. Först tecknar vi ett kunskaps- och mediesystem i förvandling med syfte att ringa in det som vi uppfattar som de grundläggande problemen. Efter det följer ett avsnitt där vi föreslår ett batteri av nya aktiviteter för samverkan och ett avsnitt där vi diskuterar hur synsätt och normer kan förändras. Mot denna bakgrund presenterar vi avslutningsvis vårt mest ambitiösa förslag: en idé om hur en varaktig och flexibel infrastruktur för samverkan kan skapas.

-
4. Se bland annat: Anders Ekström & Sverker Sörlin, *Alltings mått: Humanistisk kunskap i framtidens samhälle* (Stockholm, 2012); Jesper Eckhardt Larsen & Martin Wiklund (red.), *Humaniora i kunskapssamhället: En nordisk debattbok* (Malmö, 2012); Tomas Forser & Thomas Karlsohn (red.), *Till vilken nytta? En bok om humanioras möjligheter* (Göteborg, 2013); Sharon Rider, Ylva Hasselberg & Alexandra Waluszewski (red.), *Transformations in Research, Higher Education and the Academic Market: The Breakdown of Scientific Thought* (Dordrecht, 2013); Shirin Ahlbäck Öberg et al. (red.), *Det hotade universitetet* (Stockholm, 2016).
 5. Detta gäller även i en så i övrigt ambitiös publikation som Medieutredningens forskningsantologi *Människorna, medierna & marknaden*, SOU 2016:30 (Stockholm, 2016).

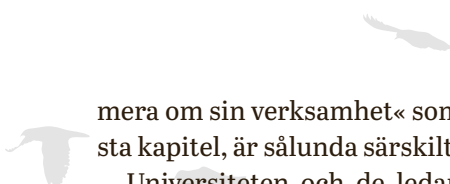
Kunskaps- och mediesystem i förvandling

»Inget begär är naturligare än begäret efter kunskap« skrev Michel de Montaigne. Lika sant som det var på 1500-talet, lika sant är det i dag. Individer och samhällen har ett omätligt behov av välgrundad kunskap för att forma sin identitet, lösa problem, orientera sig i tillvaron och gripa sig an sin epoks avgörande frågor. Men varje tid har också sitt specifika kunskapssystem, det intellektuella, sociala och mediala arrangemang som bildar en förutsättning för produktion, förmedling och cirkulation av kunskap. Och vår samtids akademiska kunskapssystem förefaller, snart två decennier in på 2000-talet, vara statt i snabb och obevaklig förvandling.

Sedan millennieskiftet har betydande resurser satsats på att utveckla det akademiska kunskapssystemet. Stora summor har lagts på att stimulera och förbättra villkoren för själva den vetenskapliga kunskapsproduktionen, bland annat i form av omfattande forskningsprogram, storslagna anläggningar, strategiska satsningar och karriärtjänster för yngre akademiker. I Sverige, liksom i andra länder, har det överordnade målet med dessa ambitioner varit att frambringa ny kunskap som kan stärka konkurrenskraften och bidra till samhällets utveckling. Inom högskolesektorn har pedagogiken parallellt kommit att tillmätas ett allt större meritvärde. Obligatoriska kurser för lärare har införts och högskolepedagogiska centra har grundats vid lärosätena. Likaså har innovation och näringslivssamverkan blivit en självklar och prioriterad uppgift, såväl i regeringens propositioner som i universitetens faktiska verksamhet.

Under dessa år har samtidigt förutsättningarna för förmedling och spridning av kvalificerat vetande genomgått radikala förändringar. Omvälvningarna är mest kännbara för humanister och samhällsvetare, som mer än andra forskare har ett demokratiskt och kommunikativt uppdrag. De hämtar mycket av sitt existensberättigande ur att de för ut sin kunskap i ett offentligt rum och därigenom bidrar till samhällets självförståelse. Denna aspekt av det som tidigare kallades universitetets tredje uppgift, »att samverka med det omgivande samhället och infor-

mera om sin verksamhet» som det sedan 1997 heter i Högskolelagens första kapitel, är sålunda särskilt angelägen för just dem.⁶

Universiteten och de ledande forskningsfinansiärerna har generellt haft en låg profil i frågor som rör hur kvalificerad kunskap verkligen motas och används. Liksom inom många andra samhällssfärer har antalet kommunikatörer visserligen vuxit snabbt och de spelar i dag en viktig roll i lärosätenas interna och externa kommunikation, men deras position i både de större nationella och internationella vetenskapliga kunskapssystemen är inte självklar och inte heller deras relation till de verksamma forskarna. Ofta är kommunikatörerna centralt placerade på universiteten eller fakulteterna, och därmed långt borta från forskarnas dagliga verksamhet.

De förändringar som de senaste tjugo åren successivt har kastat om villkoren för förmedling av kvalificerat humanistiskt och samhällsvetenskapligt vetande kan beskrivas som två stora rörelser: framväxten av ett nytt medielandskap och omvandlingen av de akademiska publiceringsmönstren. Dessa processer är inte helt separerade från varandra men för åskådlighetens skull hålls de här isär.

Ett nytt medielandskap

Den första rörelsen är således av utomvetenskaplig art och handlar om omstöpnings- och offentlighetsfrågor. Beträktat ur ett vidare samhällsperspektiv har vi att göra med grundläggande förändringar av kommunikations- och mediebeteenden. I väsentlig utsträckning kan dessa härledas ur den digitala omvandling som internet i allmänhet och de sociala medierna i synnerhet har fört med sig, men även annan ny teknologi (mobiltelefoner, surfplattor, bärbara datorer) har i hög grad bidragit till förändrade skriv- och läspraktiker.

Under efterkrigstiden var pressen en oumbärlig källa till opinion och omvärldskunskap. På ledar-, nyhets- och framför allt kultursidor kom personer med humanistisk och samhällsvetenskaplig bakgrund, inte sällan forskare, till tals, antingen som verksamma skribenter eller åberopade auktoriteter. Därigenom skapades en exponeringsyta för humanvetenskap och en levande förbindelse mellan redaktionerna och universi-

6. Fredrik Bragesjö, *Bilda eller samverka? En studie av bakgrunden till universitetens tredje uppgift* (Göteborg, 2009); Dick Kasperowski & Fredrik Bragesjö, *Bilda och samverka: Om införandet, implementeringen och förändringen av universitetens tredje uppgift 1977–1997* (Göteborg, 2011); Mats Benner & Sverker Sörlin, *Samverkansuppgiften i ett historiskt och institutionellt perspektiv* (Stockholm, 2015).

tetet kunde upprätthållas. Pressen låg som regel i händerna på långsiktigt inriktade ägare. Ekonomin vilade på en annonsmodell som inte var direkt sammankopplad med innehållet i tidningarna utan tvärtom sörjde för en betydande publicistisk autonomi. Kultursidesartiklar om antik filosofi och italiensk avantgardekonst kunde finansieras med reklampengar från stadens lokala livsmedelsbutiker.

Denna ordning tycktes länge vara självklar, men någon gång omkring år 2000 började allt frekventare nödsignaler att sändas ut från tidningshusen. Runt om i världen dukade anrika blad under och stora drakar kämpade plötsligt för sin överlevnad. Orsakerna var flerfaldiga och vissa måste sökas längre tillbaka i tiden, men den som skulle visa sig vara mest genomgripande hängde samman med internet och digitaliseringen och den därpå följande omvandlingen av grundläggande mediemönster. När allt fler sökte information, underhållning och nyheter på nätet dalade tidningarnas upplagesiffror och annonsintäkter. Medieföretagen svarade med nedskärningar, omprioriteringar och digitala lanseringar, allt i jakten på att hitta nya sätt att bli lönsamma på. Med olika medel ville man få läsare och annonsörer att börja betala igen. Samtidigt har det visat sig att nya stora aktörer – Google, Facebook och ytterligare några andra – har börjat lägga beslag på en allt större andel av de reklammedel som är i omlopp. Deras syn på den egna rollen och ansvaret för en gemensam offentlighet skiljer sig markant åt från traditionella publicister.⁷

Medietransformationen har av allt att döma djupa och långtgående effekter, men konsekvenserna är svåra att överblicka; vi lever på många sätt mitt uppe i denna förändrade ordning och det är för tidigt att göra ett bokslut. Tillgången på information har aldrig varit så stor som nu och det digitala öppnar för nya produktions-, lagrings- och gestaltungsformer. Vi återkommer till den nya världens löften och möjligheter, men ska först peka på ett antal problem för forskare som ägnar sig åt samverkan.

En välbekant iakttagelse är att de snabba klickerna och det höga tempot premieras framför de utredande och sammansatta resonemangen. På de stora plattformarna tränger det personliga och polemiska lätt ut det analytiska och reflekterande. Någon har talat om en offentlighetens centrifugaleffekt: centrum töms och substansen slungas ut i marginalen. För vetenskapens del innebär det att spektakulära rön och oväntade fynd kan

7. En god överblick får man av artiklarna i *The Conversations* tema »Media business models«: <https://theconversation.com/uk/topics/media-business-models>.

få genomslag. En mer utrymmeskrävande och mångbottnad kunskapsförmedling har däremot svårare att hävda sig.

En annan fundamental förändring är att den gemensamma offentligheten riskerar att delas upp i många separerade offentligheter. Å ena sidan talar medieforskare om en balkanisering av offentligheten som kommer sig av att vi aktivt söker oss till information som bekräftar vår världsbild. Å andra sidan uppstår så kallade filterbubblor när sökmotorernas och de sociala mediernas algoritmer exponerar oss för den typ av information som enligt dem mest ligger i linje med våra preferenser och intressen. I praktiken samverkar och förstärker dessa tendenser varandra. Den stora faran är att verklighetsföreställningarna glider isär och själva den gemensamma grunden för sakliga meningsutbyten undermineras. Det är betecknande att »faktaresistens« togs upp på Språkrådets nyordslista 2015.⁸

Ett mer specifikt problem handlar om förändringen av bokmarknaden. Utgivningen av kvalificerad facklitteratur på svenska är förhållandevis omfattande med tanke på att det rör sig om ett relativt litet språkområde. Mycket av det som publiceras, särskilt av akademisk extraktion, bärs dock upp av små förlag som ofta kompenserar begränsade resurser med ett inte obetydligt mått av idealism. Under 2000-talet har de större förlagen i allt högre grad övergett de kvalitetsböcker som befinner sig mellan det exklusivt specialiserade och det öppet kommersiella.⁹ Denna sorts sakprosa – biografier, essäer, bredare framställningar om historia, politik och konst – har av hävd varit centrala publiceringsformer för åtskilliga humanister och inte så få samhällsvetare. Den schweiziske kunskapshistorikern Michael Hagner har talat om att vi har nått slutet på »den gyllene epoken för den humanvetenskapliga boken«, ett antal decennier under efterkrigstiden då anspråksfulla akademiska skrifter kunde stå i centrum för och forma den ideologiska och intellektuella uppmärksamheten.¹⁰

Värdet av de böcker som ännu utges riskerar dessutom att minska när själva offentligheten förändras. Tidigare har de ingått i ett slags kunskapsmässig cirkulation som nu hotar att bryta samman. Ett exempel: Åren 2009–2013 gav Norstedts ut *Sveriges historia* i åtta påkostade och

8. Eli Pariser, *The Filter Bubble: What the Internet is Hiding from You* (London, 2011); Jesper Strömbäck, »Framtidens medielandskap, demokratin och den sociala sammanhållningen«, i *Om Sverige i framtiden: En antologi om digitaliseringens möjligheter: Delbetänkande* (Stockholm, 2015).

9. Se allmänt Ann Steiner, *Litteraturen i mediesamhället* (Lund, 2015).

10. Michael Hagner, *Zur Sache des Buches* (Göttingen, 2015), s. 138–171.

omfångsrika volymer. Ett liknande verk hade inte publicerats på ett halvsekel och många av de ledande svenskspråkiga historikerna var involverade. Trots detta renderade de avslutande tre banden, som behandlade tiden från 1830 till det tidiga 2000-talet, endast en handfull recensioner i svensk press. Uteblivna anmälningar innebär inte bara att viktiga böcker riskerar att förbli okända bortom en mindre krets av specialister. Den seriösa recensionsverksamheten har också ett kritiskt och granskande uppdrag och är en betydelsefull instans i den offentliga debatten. När en ambitiös historisk helhetsskildring i stort sett förbigås med tystnad i de stora tidningarna bidrar det dessutom till att vidga avståndet mellan allmänheten och den akademiska världen.

Pressen är bara en av grundpelarna i det samtida mediasystemet. Public service-bolagen har ställts inför delvis andra utmaningar än morgon- och kvällstidningarna. Deras ekonomiska grund har inte underminerats på samma sätt, men de har att agera i ett mycket mer mångskiftande och konkurrenspräglad medielandskap där de inte längre har monopol på att tillhandahålla intressanta och eftertraktade tv- och radioprogram.

Omstöpningen av offentligheten är ett av det nya århundradets mest genomgripande förlopp. Hittills har emellertid universitetens företrädare underlåtit att på allvar engagera sig i vad förändringarna betyder för deras verksamhet och vilka konsekvenser de får för deras ställning som betydelsefulla aktörer i samhället. För humanvetenskaperna är frågan allra mest brännande. Det hänger inte bara samman med att kultur- och samhällsforskare av hävd har verkat på en offentlig arena. För dem tenderar formerna för kunskapsproduktion också att vara sammanflätade med formerna för kunskapsspridning. När det ena förändras påverkar det också det andra, och vice versa. Omvandlingen av det större medielandskapet återverkar sålunda på själva idén om vad kunskap är och bör vara.¹¹

Nya akademiska publiceringsmönster

Den andra stora rörelsen av betydelse i detta sammanhang är inomvetenskaplig och handlar om akademiska publiceringsmönster i förändring. Detta kan tyckas vara en fråga av begränsad räckvidd, men rör ytterst idealen för vad som är god och eftersträvnsvärd vetenskap.

11. Humanvetenskapernas förändrade position i offentligheten under de senaste decennierna har stora likheter med hur den västerländska konstmusiken har marginaliserats under samma period, både i medierna och skolväsendet. För en färsk översikt se Cecilia Nebel, »Rapport om den klassiska musikens ställning i Sverige«, rapport inför Rikstinget, Berwaldhallen, 26/5 2016.

I förlängningen öppnar sig här också frågor om vetenskapens kvalitet och legitimitet, om för- och nackdelar med ett visst slags internationalisering samt humanvetenskapernas demokratiska, kulturkritiska och folkbildande ansvar.

Även om vi är i behov av mer heltäckande undersökningar går det att iakttä en stark tendens under 2000-talets två första decennier: en allt större grupp svenska humanvetenskapliga forskare författar alltfler av sina vägande vetenskapliga bidrag i form av engelskspråkiga, sakkunniggranskade artiklar och publicerar dem helst i välrenommerade anglosaxiska tidskrifter. På motsvarande sätt betraktas andra typer av texter inte längre som lika intressanta eller värdefulla, även om monografin alltjämt står sig stark inom många discipliner. Den generella tendensen – att gå från svensk- och engelskspråkiga texter i olika genrer till mer entydigt fokus på anglosaxiska tidskriftsartiklar – är mest markant inom centrala samhällsvetenskaper (statsvetenskap, psykologi, sociologi, ekonomi) men den finns även inom ämnen som filosofi och språkvetenskap. Det senaste decenniet kan samma rörelseriktning emellertid skönjas inom många humanistiska discipliner. Den svenskspråkiga boken betraktas inte längre med självklarhet som den högsta publikationsformen.¹²

Bakom dessa förändringar i publiceringskulturen finns flera sammanvävda processer och de kan bara antydast här. En grundläggande faktor är den allmänna konkurrensanda som är en verklighet för alla inblandade parter (enskilda akademiker, institutioner, fakulteter, universitet, finansierare, stater) och de ökade kraven på mätbara resultat. En annan viktig kraft är viljan till och kraven på större internationalisering, en i grunden vällovlig strävan att bryta den nationella isoleringen och kommunicera med den stora forskarvärlden. Ytterligare en viktig omständighet är den fortskridande specialiseringen av vetenskapen som på en gång är en förutsättning för och underblåses av den växande floran av nisch-tidskrifter, inte sällan ägda av globala kommersiella konglomerat (Elsevier, Taylor & Francis, Wiley, Springer med flera). I det belöningssystem som har vuxit fram, modellerat på naturvetenskapernas logik, är det nödvändigt att publicera mycket och sätta bibliometriska avtryck, allra helst i form av frekventa citeringar. Sådana får man inte genom att skriva monografier, dagspresstexter eller tidskriftsartiklar på svenska. Ändå är det just dessa vägar som varit de traditionella för kunskapsspridning till en större natio-

12. Jenny Björkman, »Swedish Publications in a Global World«, *Culture Unbound: Journal of Current Cultural Research*, 7:4 (2015).

nell publik. Härigenom har ett offentligt samtal kunnat berikas av forskningen.¹³

Än så länge finns det en betydande spännvidd mellan ämnen, lärosäten och länder ifråga om hur utslagsgivande de bibliometriska modellerna är vid fördelning av forskningsmedel och tillsättning av tjänster. Men kritiska observatörer har under lång tid framhävt att denna typ av mekanismer tenderar att driva beteenden och publikationsmönster i en viss riktning oavsett deras faktiska betydelse, i synnerhet om de tros vara förbundna med något slags ekonomisk eller karriärmässig gratifikation.¹⁴

Utan att utreda dessa frågor i hela deras komplexitet finns det alla skäl att resa ett varningens finger: om samhälls- och kulturforskare lägger om sin orientering och går in för att blott skriva för en snäv läsekrets av akademiska ämneskollegor riskerar förbindelsen med allmänheten att strypas och verksamhetens själva *raison d'être* att undergrävas.

Utmaningar för samverkan

Det ovanstående har i mångt och mycket handlat om humanistens och samhällsvetarens förändrade möjligheter att verka i offentligheten. Samverkan kan naturligtvis även ta sig andra uttryck. Forskaren har under hela den moderna epoken framträtt som expert, låt vara att innebörden av denna roll har genomgått flera förändringar. Åtskilliga var exempelvis de statsvetare, jurister, ekonomer och historiker som under efterkrigstiden enrollerades i det offentliga utredningsväsendet. Successivt, åtminstone sedan några decennier tillbaka, har utredningarna ändrat karaktär. De är tunnare, författas snabbare och involverar inte samma akademiska expertis. Politiker och andra makthavare hänvisar gärna fortfarande till forskning och statistik, men mycket tyder på att det omsorgsfulla och

13. En precisering kan vara på sin plats. Publicering på svenska i fackpress eller i form av monografier genererar inte citeringar som syns i Web of Science (Social Science Citation Index), vilket är vad som vanligen beaktas i exempelvis beräkningen av medelstilldelning. Se allmänt Björn Hammarfelt, *Following the Footnotes: A Bibliometric Analysis of Citation Patterns in Literary Studies* (Uppsala, 2012) och Gustaf Nelhans, *Citeringens praktiker: Det vetenskapliga publicerandet som teori, metod och forskningspolitik* (Göteborg, 2013).

14. Diskussionen är omfattande om hur ekonomiska styrmedel, inte minst de stora satsningarna på excellent forskning, påverkar själva vetenskapen. Se exempelvis Göran Djupsund, »Excellent forskning har gemensamma egenskaper«, i Jenny Björkman & Björn Fjæstad (red.), *Tänka vidare: Forskning, finansiering, framtid: R:s årsbok 2015/2016* (Stockholm och Göteborg, 2015) och Nick Butler & Sverre Spoelstra, »The Regime of Excellence and the Erosion of Ethos in Critical Management Studies«, *British Journal of Management*, 24:3 (2014).

tidsödande arbete som ligger bakom en offentlig utredning av klassiskt snitt inte tillmäts samma värde.¹⁵

Följderna av den större förändringen – akademikernas plats och position i samhället – är nödvändiga att begrunda för universitetsledningar, finansiärer och akademier. Ett fullt möjligt scenario är att en delvis ny forskartyp premieras. Den rör sig idealt sett uteslutande i internationella (det vill säga engelskspråkiga) miljöer och publicerar sig enbart i internationella (det vill säga anglosaxiska) *journals* med hög *impact factor*. Det är forskare med denna vetenskapliga persona som tenderar att få de eftertraktade karriärtjänsterna och bärga de åtråvärda anslagen.

Med stöd hos vetenskapssociologen Joseph C. Hermanowicz kan akademiker delas in i tre kategorier: en internationell elit som enbart är inriktad mot forskning, professorer som är verksamma vid de breda universiteten och som kombinerar forskning med undervisning, samt lektorer vid högskolor och mindre universitet som väsentligen ägnar sig åt undervisning.¹⁶ Det är mycket möjligt att denna ordning är god och rimlig, ett uttryck för en sund och rationell arbetsdelning akademiker emellan. Alla kan inte göra allt. Under 2000-talet har forskningens finansiärer och myndigheter tvivelsutan ansträngt sig för att stimulera tillväxten av den förstnämnda gruppen, det internationella elitskiktet. Men – och det är vårt budskap – om det finns personer som uppmuntras att ägna sig åt skarp men smal specialistforskning, bör det finnas en struktur eller ett system som upprätthåller den offentliga kunskapsförmedlingen och sörjer för att det finns en levande förbindelse mellan akademiker och samhället. Här bör det svenska vetenskapssamfundet ta ett övergripande ansvar.

I 1900-talets samhälle existerade det en rad aktörer som verkade för att denna kunskap blev ett slags allmängods – pressen, etermedierna, bokförlagen, biblioteken, museerna, de offentliga utredningarna med flera. Men i takt med att både offentligheten och akademikernas publiceringspreferenser förändras är risken överhängande att kommunikationskanaler kapas och att ett tomrum uppstår. Det finns helt enkelt ingen hållbar

15. Ylva Hasselberg, *Vem vill leva i kunskapssamhället? Essäer om universitetet och samtiden* (Hedemora/Möklinta, 2009); Sverker Sörlin, »Vetenskaplig rådgivning – utmaningar öppnar för omdöme och värderingar«, i Jenny Björkman & Björn Fjæstad (red.), *Tänka vidare: Forskning, finansiering, framtid: K:s årsbok 2015/2016* (Stockholm och Göteborg, 2015); Shirin Ahlbäck Öberg, »Kunskap och politik – mellan nonchalans och teknokrati«, *Svensk Juristtidning*, 8 (2011).

16. Joseph C. Hermanowicz, *Lives in Science: How Institutions Affect Academic Careers* (Chicago, 2009). Se även Mats Benner & Sven Widmalm, *Kunskap* (Malmö, 2011), s. 86.

nationell infrastruktur för offentlig förmedling och spridning av humanistisk och samhällsvetenskaplig kunskap.

Detta leder till problem för både samhället och humanvetenskaperna. För samhället handlar det ytterst om att angelägen kunskap inte når medborgarna och inte tas upp av dess olika instanser och institutioner. Följden blir att individer och kollektiv får en sämre kunskapsbas och blir mindre förmögna att orientera sig och fatta välgrundade beslut.

För humaniora och samhällsvetenskap är problemet att de kan förlora förbindelsen med den stora värld som de måste vara en del av. Konsekvenserna av detta är i sin tur tvåfaldiga. Å ena sidan riskerar humanvetenskapernas legitimitet att undermineras. Om alltför få kommer i kontakt med deras budskap och företrädare kan verksamheten framstå som esoterisk, betydelselös och följaktligen onödigt kostsam. Å andra sidan riskerar humanvetenskaperna att sluta sig inom sig om de inte står i en ständig dialog med samhället. Forskningen kan förvandlas till ett glaspärlespel utan förankring i den verklighet som den är satt att analysera.

Förändringen av kunskaps- och mediesystemen under 2000-talet måste således tas på djupt allvar. För humanister och samhällsvetare är denna förändring en ödesfråga. Den är så betydelsefull att man inte kan slå sig till ro med alarmism eller apokalyptiska profetior. Efter att vi har gjort en omvärldsanalys måste vi därför vända blicken mot de stora möjligheter som står till buds i dag.

Nya aktiviteter för samverkan

De genomgripande förändringsprocesser som har beskrivits ovan fungerar som en nödvändig bakgrund till detta avsnitt. Här kommer vi att argumentera för behovet av ett antal aktiviteter som har det gemensamma syftet att sporra och möjliggöra humanvetenskaplig samverkan i det sena 2010-talet. Inledningsvis pläderar vi för nya stödformer för samverkan. Sedan riktar vi uppmärksamheten mot två anglosaxiska initiativ som förtjänar att få motsvarigheter även i Sverige. Avslutningsvis diskuterar vi hur olika slags redaktionella kompetenser kan utvecklas och hur samarbetet mellan forskare och kommunikatörer kan förbättras.

Vem eller vilka som, enskilt eller tillsammans, ska se till att dessa idéer förverkligas – Kungl. Vitterhetsakademien, Riksbankens Jubileumsfond, Vetenskapsrådet eller eventuellt andra parter – måste bli föremål för fortsatta utredningar. I avsnitt VI återkommer vi till ett förslag om hur ett samlat nationellt ansvar för dessa frågor kan ta sig uttryck.

Nya stödformer för samverkan

Vårt första förslag är att olika stödformer för samverkan inom humaniora och samhällsvetenskap utvecklas. Exakt hur de organiseras kan diskuteras. Mycket talar dock för att enskilda insatser som olika finansiärer och organisationer tar initiativ till skulle stärkas om det funnes en samlande, nationell struktur, ett gemensamt finansierat »nav för samverkan« (se vidare avsnitt VI). Det är viktigt att stödformer kommer till stånd och prövas relativt omgående, samtidigt som det bör finnas långsiktighet och kontinuitet, där de inblandade aktörerna lyfter fram kunskapsspridning som en integrerad och avgörande del av forskning och akademisk verksamhet. Syftet måste alltså vara att bygga en på samma gång hållbar och flexibel infrastruktur för produktion och förmedling av kunskap; en infrastruktur som tar till vara och fortsätter att utveckla befintliga medier och plattformar – allt från föreläsningsserier till papperstidskrifter – men som också möjliggör ett utforskande av de nya former som kan skapas med hjälp av digital teknologi.

Vi tänker oss att det kan ske i form av utlysningar av olika sorters kom-

munikationsprojekt där forskare själva tar initiativet till olika typer av samverkansformer – bloggar, digitala plattformar, databaser, visualiseringar, föreläsningsserier, poddar etcetera. Här sätter i princip bara forskarnas fantasi gränsen. Vi ser också ett behov av större satsningar och bättre utarbetade strategier. Här handlar det inte minst om initiering och förvaltning av stora databaser för att säkra den öppna vetenskap (*open science*) som kommer med stormsteg. När det gäller större digitaliseringsprojekt tycks Sverige i många fall ligga efter de nordiska grannländerna och här krävs en framryckning, men det vore problematiskt om satsningar enbart inriktas mot det storskaliga och inte lämnade utrymme för mindre eller experimenterande projekt.

Satsningar på både nya och beprövade samverkansformer är nödvändiga, eftersom dagens medielandskap är komplext och olika fora och uttryck samexisterar. Det kommer så att förbli under överskådlig framtid, och det av flera skäl. Dels för att förändringar i läspraktiker och mediebruk är diskontinuerliga processer som tar tid. Dels för att all kunskap inte problemfritt låter sig överföras till en digital miljö. Dessutom besitter den digitala infrastrukturen särdrag – till exempel den voluminösa (re)produktionen av information – som kan göra det motiverat att välja andra vägar för spridning av akademisk kunskap.

Till de viktigaste platserna för kunskapsutbyte i en modern offentlighet hör sådant som tidskrifter och dagstidningar, vilka som bekant i dag existerar både digitalt och i pappersformat. Pressen har här, som vi framhöll i det ovanstående, spelat en ovärderlig roll, inte minst dess kultursidor. Att dessa, liksom tidningarna i stort, har satts under hårt ekonomiskt tryck och ändrat profil under de senaste decennierna hindrar inte att de alltså utgör en viktig förmedlare av allt från statsvetenskap och historia till litteratur, konst och film. Ett bra, om än alltmer unikt, exempel är *Svenska Dagbladets* understreckare.

Värdet av detta slags fora ligger inte minst i det förmedlande momentet. De vilar på en publicistisk tradition och en redaktionell kompetens, som gör det möjligt att finna ett passande tilltal i spridningen av akademisk kunskap och dessutom fungera som redaktionellt filter i samtidens informationsmassor. Därutöver har denna journalistik av hävd rymt en kritisk och problematiserande dimension, vilket skapat utrymme för ett offentligt samtal (snarare än en enkelriktad process) mellan lärosäten och deras omgivningar. Här finns ett demokratiskt och folkbildande värde att stödja, förvalta och utveckla – i synnerhet i en tid där det är enklare att sprida information än att finna utrymmen för kritisk reflexion.

Samma argument kan aktualiseras i anslutning till tidskrifter, som sträcker sig från akademiska facktidskrifter med tydligt ämnesmässigt fokus som verkar på en publikmässigt mindre skala (*Historisk tidskrift*, *Statsvetenskaplig tidskrift*, *Tidskrift för litteraturvetenskap* med flera) till bredare publikationer som *Respons*, med den uttalande ambitionen att fungera som länk mellan akademien och allmänheten, liksom viktiga kulturtidskrifter som *Glänta* eller *Ord & Bild*. Utöver att de erbjuder en arena för kritiska samtal lämnar dessa tidskrifter utrymme för en längre och mer djuplodande essäistik som inte finner plats någon annanstans i dag. Det finns goda skäl att förvalta och utveckla denna kunskapsform.

På samma sätt, för att ta ännu ett exempel på beprövade plattformar, utgör den tryckta boken fortfarande ett framträdande medium för kunskapsspridning. Den når tydligt ut i olika kretslopp och har en betydande livslängd. Och mer än så: bokens arkitektur och de läspraktiker den befordrar utgör på många sätt den optimala formen för en typ av analyser och resonemang, som inte utan vidare låter sig överföras till ett annat medium. Här måste man också mer principiellt påminna om att det finns ett starkt samband mellan vetenskapliga arbetsmetoder och medlen för att sprida kunskap. Boken har, precis som de digitala medierna, sina särdrag som både sätter gränser och skapar möjligheter för vetandet.¹⁷

Det finns alltså både kunskapsrelaterade och samhällseliga skäl att utveckla ett stöd till redan etablerade former av kunskapsspridning. Detta kan konstrueras på olika sätt och rikta sig mot olika slags medieformer. När det gäller monografier förordar vi ett fortsatt produktionsbidrag, gärna utvecklat för att stödja grupperingar som Kriterium och med inriktning mot open access-publicering.¹⁸ För att främja svensk likaväl som internationell kunskapsspridning förespråkar vi också olika former av översättningsbidrag. För tidskrifter, oavsett om de är tryckta eller digitala, bör det finnas ett differentierat produktions- och distributionsstöd.

En stark tendens i samtida journalistik är *branded content*. Det kan ta

17. Rebecca E. Lyons & Samantha J. Rayner (red.), *The Academic Book of the Future* (New York, 2016).

18. Kriterium är ett samarbete mellan några av Sveriges ledande universitet, finansörer och akademiska förlag. Det kan beskrivas som »en portal för granskning, publicering och spridning av högkvalitativa vetenskapliga böcker i linje med etablerade open access-principer«. Kriterium är vidare ett nytt sätt att kvalitetsmärka den vetenskapliga svenska boken, en »certifiering som ska säkerställa och visa att en vetenskaplig bok genomgått en kontrollerad peer review-process enligt ett antal förutbestämda riktlinjer«. Se: <http://www.kriterium.se>. Det finns flera internationella initiativ av liknande slag; se exempelvis <http://sparcopen.org>.

sig olika uttryck, varav ett är att ett företag eller en organisation sponsrar en tidning för att den ska ge en fyligare bevakning av ett visst område. Ett auktionsverk kan exempelvis bekosta artiklar om konst och design. Publistiskt reser detta flera frågor, men ur forskningsfinansiärers synvinkel öppnar sig här möjligheter att utforma något slags stöd till tidningar och kultursidor i syfte att förvalta en plattform för spridning av humaniora och samhällsvetenskap till en större publik. Därutöver kan det vara värt att rikta medel för att uppmuntra enskilda forskare att samverka – till exempel genom ett essästöd av det slag som Västra Götalandsregionen eller den norska stiftelsen Fritt Ord nyligen har utvecklat.¹⁹

Lika viktigt som att förvalta redan beprövade plattformar är det att stödja nya fora för kunskapsproduktion som möjliggjorts genom offentlighetens förvandling och de digitala medierna. Här gäller det dock att ta hänsyn till att överföring av kunskap från tryckta till digitala medier påverkar både metoderna för och formen hos denna kunskap. Med andra ord bör man inte okritiskt anamma ett slags PDF-kultur, där texter visserligen blir fritt tillgängliga men där ingen vidare reflexion görs över hur de ska spridas och tillgängliggöras. Här handlar det i stället om att premiера en ny typ av mediespecifik publikation – en verksamhet som utforskar de särskilda kvaliteterna hos ny teknologi. Det kan röra sig om en metodutvecklande praktik som arbetar med multimodala uttryck och på ett kreativt sätt använder sig av databaser, sociala medier och nätverksstrukturer för att undersöka kunskapens former. Men det kan också röra sig om ett arbete med navigerbara virtuella rum och utställningar, animerade föreläsningar och liknande i syfte att nå fler och andra mottagare än, låt säga, en tidskriftsessä. Ett exempel på det förra skulle kunna vara den amerikanska tidskriften *Vectors*; ett exempel på det senare är de populära kortföreläsningar med akademiska forskare som engelska RSA Animates producerat.²⁰

Digitalt baserad infrastruktur har fördelen av en enorm geografisk räckvidd och av att den sprider information snabbt. Men digital teknologi har även kommit att bana väg för en utveckling av lokala miljöer för forskning och förmedling av kunskap. Ett exempel är vissa humanioralabb där forskningsverksamhet kombineras med seminarier, workshoppar, upp-

19. För argument och analys se David Karlssons utredning, »En intellektuell tillväxt av sällan skådat slag! Om en essäfond i Västra Götaland!« (2014): https://essafond.files.wordpress.com/2014/09/essafond_140623.pdf.

20. <http://vectors.usc.edu>; <https://www.thersa.org/discover/videos/rsa-animate#>.

läsningar, utställningar och liknande med sikte på en allmänhet. Här kan man se ett regionalt förankrat och förkroppsligat kunskapsarbete ta form, som kan kopplas till etablerade men utomakademiska kunskapsinstitutioner som bibliotek och museer, men även till mer samtida fenomen som *hacker* och *maker spaces*.²¹

Detta påminner om en av de äldsta och viktigaste formerna för samverkan och kunskapsspridning inom humaniora och samhällsvetenskap: en tradition av folkbildande föreläsningar. Här finns en oerhört viktig infrastruktur att uppmärksamma, bestående av antikvariat, bibliotek, boklådor, bildningsförbund, gallerier, museer, skolor och så vidare. Vissa aspekter av denna verksamhet kan förvaltas med hjälp av digitala medier, men samtidigt rymmer själva ambulerandet eller *live*-framträdandet element som inte låter sig digitaliseras och som även framgent spelar en viktig demokratisk roll. Det finns därför skäl att inkludera även dessa plattformar som potentiella mottagare av stöd.

Här skulle man till exempel kunna tänka sig förmedlingsinstanser som hjälpte forskare och arrangörer att hitta varandra. Med dagens digitala verktyg borde det finnas stora möjligheter att på ett enkelt sätt utveckla olika förmedlingstjänster. Viktigt är dock att denna verksamhet också får stöd genom att det premieras vid lärosätena. Vi tror därför att det behövs enklare sätt att dokumentera den samverkan som faktiskt görs och att det utvecklas nationella former för detta.

En av de mest självklara vägarna till information för vanliga medborgare är Wikipedia. Den skepsis som i många akademiska kretsar inledningsvis fanns mot nätencyklopedin har delvis övergetts i takt med att kvaliteten på och omfånget av artiklarna har ökat. Forskare kan emellertid med ganska enkla medel bidra till ytterligare förbättringar, nyanseringar och kompletteringar. Dessutom är det digitala uppslagsverket ett forum som kan utnyttjas för att presentera och tillgängliggöra nya forskningsresultat, egna och andras. Med stöd från Formas samarbetar Wikipedia Sverige för närvarande med nio svenska lärosäten för att göra just detta. Andra finansierare skulle kunna ge ett motsvarande stöd specifikt riktat mot humanvetenskapernas förmedling.²²

För att sammanfatta: när vi argumenterar för behovet av nya stödformer för samverkan för humaniora och samhällsvetenskap bör de följakt-

21. För en översikt se <http://whatisamedialab.com>.

22. <http://www.tidningencurie.se/22/nyheter/nyheter/2016-04-26-forskning-sprids-brett-via-wikipedia.html>.

ligen vara omfattande, långsiktiga och inte minst differentierade. De bör vara riktade både mot redan etablerade former av kunskapsspridning och mot nya och ännu inte utvecklade miljöer och medier, som alltså kommer att rymma mer metodutvecklande, problematiserande och undersökande inslag vad gäller själva kunskapsbegreppet.

Slutligen pekar detta också på behovet av att i förlängningen skapa en samordnande instans för att organisera och utveckla denna verksamhet. På så sätt kan grunden läggas till en hållbar infrastruktur för kunskap (se vidare avsnitt VI).

The Conversation och History & Policy: två konkreta exempel

I Storbritannien har allt skarpare krav ställts på att forskningen ska nå ut. Svaret har blivit att de enskilda forskarnas *impact* tillmäts större betydelse, men också att man mer allmänt har strävat efter att öka graden av samverkan med det omgivande samhället, vad som ibland benämns RRI (*Responsible Research and Innovation*). Forskare själva har långtifrån alltid varit positiva till kraven på ett föreskrivet och på förhand definierat samhälleligt genomslag. Och det, menar vi, på goda grunder. I stället argumenterar vi för att vetenskapssamhället bör utforma strukturer och procedurer som underlättar för den enskilda att göra rätt.

I Sverige finns det ännu inga nationellt tvingande krav på forskare att ägna sig åt forskningskommunikation (trots de allmänna skrivningarna i Högskolelagen), men viljan att öka den faktiska samverkan diskuteras mycket. När samverkan verkligen mäts visar det sig emellertid att forskare inom humaniora och samhällsvetenskap är mer aktiva än andra, samtidigt som det råder en stor osäkerhet om hur den bedöms.²³ Humanvetenskaperna går med andra ord i bräsch för den utveckling som sker och kan därmed visa vägen till en mer reell och varaktig kunskapsspridning.

Digitaliseringen bär på en lösning på många av de problem som finns, eftersom den för med sig nya, enkla och billiga sätt att sprida kunskap. Men då krävs en grundläggande infrastruktur för att inte forskningen ska

23. Emil Görnerup, *Publikation eller applikation? En undersökning om forskning i samverkan*, Svenskt Näringsliv (2016). Rapportförfattaren slår fast (s. 1) att humanistisk fakultet har den »största andel forskare med samverkanserfarenhet: 8 av 10 forskare uppger att de någon gång har samarbetat med näringsliv eller annan organisation. Samtidigt är humaniora den fakultet där meritvärdet av samverkan upplevs som allra lägst. Endast 2 av 10 forskare uppger att samverkan är meriterande i karriären i mycket eller ganska hög utsträckning.»

drunkna i de massor av information som i dag finns digitalt. Här krävs insatser för att nationella strukturer ska komma på plats och göra det lätt för alla att både sprida kunskap och ta del av forskningen.

Det mest genomförda initiativet på den här fronten heter *The Conversation*, vars motto är »Academic rigour, journalistic flair«. Det startade 2011 i Australien och är en webbplats (theconversation.com) som producerar artiklar skrivna av forskare och redigerade av professionella redaktörer, vanligen med bakgrund som journalister. Texterna riktar sig till en bredare allmänhet. Allt är fritt tillgängligt och gratis att publicera vidare i andra fora under förutsättning att man talar om varifrån texten kommer. De senaste åren har *The Conversation* lanserats i andra länder och finns i dag i en brittisk, en amerikansk, en afrikansk och en fransk utgåva, där de två senare också publicerar sig på andra språk än engelska. Här når forskare ut snabbt och direkt, och deltar därmed i samhällsdebatten på ett nytt sätt. Publiken får nya kunskaper, tidningarna får dagligen kvalificerat och ibland till och med klickbart innehåll – gratis – och lärosätena stärker sitt varumärke.

The Conversation startade för att det fanns ett behov av att sprida kunskap. Äldre sätt fungerade inte och pressens ansträngda ekonomi hade gjort redaktioner renons på djupare och samlad sakkunskap, trots att det som publiken efterfrågade var verklig kunskap och gedigna analyser. Just det kan forskare erbjuda och med hjälp av de duktiga redaktörerna fungerar ekvationen. Forskare skriver om sitt ämne som en del av sin ordinarie tjänst, det vill säga de får inget arvode för artiklarna. *The Conversations* redaktion inte bara redigerar och bearbetar texter från forskare över hela världen, de efterfrågar också forskning på olika teman.

Det hela finansieras genom bidrag från forskningsfinansiärer och genom en medlemsavgift från medverkande universitet och högskolor. Forskare står i kö för att vara med – trots att de inte får något extra betalt. De anställda redaktörerna med ansvar för var sitt fackområde driver webbplatsen genom egna kontaktnät med forskare och genom att varje dag, vecka och månad skicka förfrågningar till medlemsuniversiteten om kommande teman och artiklar – vem kan förklara x eller skriva om y? Texterna levereras i ett särskilt program utvecklat för att forskare redan från början ska skriva rakare. Tack vare tekniken kan man reagera direkt på nyheter och därmed bidra till att fler forskare deltar mer i samhällsdebatten.

Samarbetet bygger på dagens digitala lösningar, både vad det gäller frågelistorna och redigeringen, men också vad det gäller spridningen.

Och texterna sprids. Flera forskare har vittnat om att de aldrig blivit så lästa som när de publicerat sig för *The Conversation*. I några fall har texter delats upp till 300 000 gånger. *The Conversation* har uppemot 700 000 unika besökare i Storbritannien varje månad och räknar med att nå 15 000 000 läsare om man inkluderar återpublicerade artiklar.

För många har det i sin tur lett till nya samarbeten, fler publiceringar och nya internationella kontakter. Detta vittnar om att kunskapsspridning inte bara handlar om kontaktytor med allmänheten, utan också om kunskapen i sig och om forskningens kärna.

Redaktionen är fristående från både universitet och finansiärer. På webbplatsen finns såväl förklarande artiklar om aktuella fenomen som texter om enskilda studier, och det förekommer också krönikor och ibland debattartiklar. Självklart uppdateras hemsidan dagligen och genom dess breda kontaktnät finns här i princip alltid vetenskapliga kommentarer på dagliga händelser. Dessutom håller redaktionen med jämna mellanrum kurser i forskningskommunikation.

The Conversation är inte det enda initiativet som tagits under senare år för att lösa den infrastrukturella kris som universiteten befinner sig i vad det gäller publikationsmönster och spridning av kunskap. Ytterligare ett exempel är brittiska *History & Policy*. Här handlar det om att utnyttja digitala vägar för att underlätta för forskare och beslutsfattare att nå varandra.

History & Policy har listat intresserade historiker som anger ämnen och intressen som de skulle kunna tänka sig att skriva och informera om. I dag finns över 500 forskare förtecknade och deras uppgift är att omvandla resultat och kända fakta till lärdomar för politiker, företagsledare, chefer och andra beslutsfattare i vid mening och på olika nivåer. Det började som en webbsida som hjälpte till med kontakter och samlade teman som kunde vara intressanta för beslutsfattare – i dag ordnar man mot betalning kurser, leder seminarier, medverkar till möten mellan forskare och politiker samt samlar in och bearbetar artiklar. Framför allt sprider man kunskap om vilken kunskap som faktiskt existerar; avsikten är att beslutsfattare ska slippa göra samma misstag två gånger.

Det är alltså enklare än någonsin att distribuera kunskap i dag – men det saknas välfungerande kanaler som både avsändare och brukare är bekanta med och kan använda. Svenska forskningsfinansiärer bör stödja utvecklingen av dem. I vissa fall kan det göras med små bidrag och framför allt av forskare själva – en rad svenska akademiska bloggkollektiv som *Politologerna*, *Ekonomistas* och *Amerikaanalys* har startat som enskilda

initiativ. Det har också *Forskom*, som fokuserar på utbyte mellan forskare och kommunikatörer.

Men för att de nya kanalerna ska få kraft att växa är det av vikt att finansiärer såväl tillsammans som enskilt engagerar sig i hur kunskapen sprids. I Vetenskapsrådets (och övriga myndigheters) inspel till forskningspropositionen nämns detta, men utan exempel på vad som kan göras. Vi menar att det handlar om att bygga upp en mer fungerande infrastruktur för forskningens och kunskapens rörelse, en infrastruktur som passar den digitala värld som vi lever i, och som därmed är enkel för både forskare och allmänhet att nå.

En svensk version av *The Conversation* skulle vara en lösning och bidra till både spridning av forskningen i Sverige och till internationalisering eftersom den ingår i ett växande och alltmer globalt nätverk. En svensk webbplats kan medverka till att svensk forskning blir synlig för fler, vilket stärker forskningens relevans. Samtidigt kan den förbättra kontakten med universiteten och forskningsvärlden i stort. Inte minst viktigt är det att skapa en infrastruktur av den här arten med en tydlig kvalitetsstämpel som alla i sektorn och allmänheten kan utnyttja, och som forskarna litar på. Det finns dessutom redan beprövade samfinansierade projekt av liknande slag i Sverige. *Forskning.se* och *Forskning & Framsteg* har sedan många år finansierats av flera aktörer. *Forskning.se* bygger – precis som *The Conversation* – på en kombination av medel från medlemsuniversitet och forskningsfinansiärer. Till skillnad från dessa redan existerande publikationer lyfter dock *The Conversation* fram forskaren själv. Det är forskare som skriver, debatterar och möter publiken i ett dagligt flöde. Det förekommer i princip inte alls på *forskning.se* och bara i enstaka fall i *Forskning & Framsteg*.

Att bidra till att skapa den här typen av redaktionella miljöer där forskarna själva får komma till tals och därmed nå ut till en vidare publik skulle vara ett utmärkt sätt för forskningsfinansiärer att flytta fram positionerna för samverkan och stärka den nödvändiga infrastrukturen på detta område.

Kompetenser i redaktionellt arbete

I den process som gör att forskning når ut i offentligheten är redaktionella miljöer och redaktionellt arbete viktiga komponenter. Detta gäller på ett något annorlunda sätt inom humaniora och samhällsvetenskap än i många andra vetenskapsområden. För naturvetare och medicinare handlar det i regel om att sprida forskningsresultat eller att översätta ett

abstrakt, formelartat språk till ett vardagsidiom. För många kultur- och samhällsforskare är saken dock mer komplicerad, eftersom själva kunskapsprocessen ofta är en del av resultatet och eftersom forskningen inte sällan kommuniceras till forskarsamhället och allmänheten på samma gång. Något slags redaktionell bearbetning är också betydelsefull i tvärvetenskaplig forskning, där det inte finns ett enda vetenskapsområde som forskningen håller sig inom.

Avgörande här är att det finns en mängd kompetenser som i dagens vetenskapssamhälle riskerar att glömmas bort eller nedvärderas i merit-hänseende. För att slå vakt om dem och verka för att de tas på allvar argumenterar vi för tre steg: för det första att inventera, tydliggöra och bevara den kompetens som finns inom området, för det andra att utveckla kompetensen och för det tredje att experimentera med nya former för publicering, samverkan och redaktionellt arbete.

Rent konkret ser vi behov av att organisera kurser i exempelvis redaktionellt arbete, i forskningskommunikation och i att skriva och tala tillgängligt för allmänheten. Detta kan vara på nationell, nordisk och internationell nivå.

Vi vill också pröva en ny sorts akademisk tjänst, en tidsbegränsad redaktionell tjänst för forskare som kan jämföras med en forskningstermin eller ett lärarutbyte. Inom denna typ av tjänst skulle en forskare under exempelvis ett halvår få ledigt från sin tjänst för att arbeta i en redaktionell miljö (gärna exempelvis en svensk version av *The Conversation* eller annan högt profilerad forskningsredaktionell miljö). Detta skulle innebära nya erfarenheter och kompetensutveckling för en enskild forskare, men också en utmärkt möjlighet till kunskapsspridning när forskaren sedan återvänder till sin vanliga institutionella miljö med de nya insikterna. Det kan ingå i uppdraget att sedan hålla seminarier på hemmaplan, och det är en tjänst som måste räknas som meriterande för individen.

Plattform för samarbete mellan forskare och kommunikatörer

Det finns ett behov av att få forskare och kommunikatörer att närma sig varandra, inte minst för att skapa ett mer integrerat samarbete som låter förmedling och samverkan tydligare bli en del av forskningen. Ett sådant samarbete handlar delvis om hur organisationernas strukturer ser ut, men också om kontakten mellan de olika grupperna. Ett intressant förslag vore att skapa workshoppar där forskare och kommunikatörer deltar tillsammans för att utveckla vad samarbetet dem emellan innebär, när i processen det bäst sker och hur man kan tänka annorlunda i

hur samarbetet struktureras. Här finns potential att medverka till en pågående diskussion om vad forskningskommunikation innebär och bör innebära i framtiden.

Kurser, workshoppar och andra typen av mötesplatser har som mål att på olika sätt skapa plattformar för erfarenhetsutbyte – mellan forskare inom olika ämnen och från olika universitet, och mellan forskare och en annan yrkesgrupp som kommunikatörerna. Det är en viktig insats för att sprida lärdomar och kunskaper. Samtidigt bör man vara uppmärksam på att det kan finnas en spänning mellan kommunikatörernas olika roller: å ena sidan forskningsförmedling, å andra sidan olika former av *academic branding*.

Sammanfattning

Vi har således identifierat en rad olika aktiviteter som skulle stärka och stimulera humanvetenskapernas samverkan. Mer konkret kan dessa sammanfattas i följande uppmaningar:

- ♦ stöd redan etablerade typer av samverkan: produktions- och distributionsstöd för tidskrifter, böcker/monografier och kvalificerad journalistik om humaniora och samhällsvetenskap (i samtliga fall både tryckta och digitala format),
- ♦ stöd nya och innovativa typer av samverkan: digitala publikationsplattformar och miljöer liksom humanioralaboratorier och samarbeten med museer, bibliotek och andra institutioner,
- ♦ understöd föreläsningar och andra fysiska arrangemang på antikvariat, bibliotek, i boklådor och så vidare,
- ♦ utveckla en svensk version av *The Conversation* eller en motsvarande redaktionell miljö,
- ♦ inventera, bevara och utveckla de redaktionella kompetenserna och öppna för nya, mer experimentella former,
- ♦ anordna nationella kurser som stärker och vidareutvecklar de redaktionella kompetenserna,
- ♦ för samman kommunikatörer och forskare för att öka det ömsesidiga utbytet och samarbetet.

Opinionsbildning och lobbyarbete

Parallellt med de mer handfasta stödformerna är det nödvändigt att arbeta för att ändra synsätt och normer. Medlen är opinionsbildning och lobbyverksamhet. Detta är potentiellt ett mödosamt arbete som kräver uthållighet och förmåga att bilda allianser både i och utanför universitetet, till exempel med en ideell förening som Vetenskap & Allmänhet, en tankesmedja som Humtank, en sammanslutning som Sveriges unga akademi eller olika folkbildningsförbund.

Infrastruktur för samverkan

Under de senaste åren har frågor om forskningens infrastruktur fått allt större betydelse. Avsevärda belopp satsas på uppbyggnad och utveckling. Ur vår synvinkel finns det emellertid två grundläggande problem. Det första är att infrastruktur definieras på ett sådant sätt att mycket av den humanistiska och samhällsvetenskapliga kärnverksamheten exkluderas. När Vetenskapsrådet ger exempel på infrastruktur nämns »forskningsanläggningar, databaser, biobanker eller storskaliga beräkningsresurser«. Bland de infrastrukturer som får bidrag för drift av VR återfinns visserligen en del samhällsvetenskapliga databaser, men den överväldigande majoriteten faller inom de tekniska, medicinska och naturvetenskapliga områdena samtidigt som sådant som mycket väl skulle kunna förstås som central infrastruktur för humanvetenskaperna, till exempel universitetsbibliotek, inte inkluderas.

En viktig uppgift är därför att vidga infrastrukturbegreppet så att även centrala beståndsdelar av den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningen inlemmas. Detta arbete kan ses som ett led i en större och allmän strävan att uppvärdera dessa vetenskapsområden, men det kan även konkretiseras. Om man följer *Nationalencyklopedins* definition av infrastruktur – »ett system av anläggningar och driften av dessa, som utgör grund för försörjningen och förutsättningen för att produktionen skall fungera« – finns det åtskilligt som bör betraktas som infrastrukturfrågor. Hit hör stöd till tidskrifter, utgivning av böcker, finansiering av

översättning med mera. Mycket av detta kan räknas som nödvändig infrastruktur för att upprätthålla den ordinarie vetenskapliga verksamheten inom humaniora och samhällsvetenskap.

Men det är ett felslut att låta det stanna där, och det hänger samman med det andra problemet. Som exposén i avsnitt III visade går det inom det humanvetenskapliga vetenskapsfältet inte på samma sätt att göra en strikt boskillnad mellan det inom- och utomvetenskapliga, mellan grundforskning och tillämpad forskning, mellan produktion och förmedling. Humaniora och samhällsvetenskap skulle med andra ord vara betjänta av en vidgad syn på infrastruktur som omfattar hela kunskapsförloppet och inte ensidigt inriktas mot att frambringa det nya. De bevarande och förmedlande aspekterna är nog så viktiga.

Mot denna bakgrund vill vi verka för en *infrastruktur för samverkan*. Det kan röra sig om stöd till regionala strukturer (samarbeten mellan universitet och museer, föreläsningsserier i boklådor etcetera) och olika mediala infrastrukturer (tidskrifter, bloggar med mera), men även naturligtvis det slags databaser som nu infrastruktur ofta likställs med och som har som syfte att exempelvis lagra eller tillgängliggöra historiska källor. På en högre nivå är en fördel med infrastrukturbegreppet att det går att analysera vilka större strukturer och system som är nödvändiga för samhällets kunskapsbehov.

Förändrad tjänstestruktur

En paradox i det svenska akademiska systemet är att samverkan med det omgivande samhället är påbjudet i lag, men det finns inget formaliserat utrymme för denna syssla i de ordinarie tjänsterna. Det är svårt att tänka sig att en lektor skulle ägna sig åt undervisning utan att detta var en del av tjänsteåtagandet. Däremot förväntas samverkan ske vid sidan av undervisning, forskning och administrativa åligganden.

Ett sätt att komma tillrätta med detta problem vore att verka för att samverkan blir en integrerad och självklar del av tjänstestrukturen. Om man antar att det stipuleras att en lektor eller professor ska ägna 15 procent av sin arbetstid åt samverkan, borde det bidra till att dessa uppgifter synliggörs och får högre status samtidigt som incitamenten att genomföra dem blir kraftfullare. I gengäld kan arbetsgivaren ställa krav på att de tas på allvar och inte blir en tredje rangens sysslor.

Ett annat tillvägagångssätt är att rikta in sig mot meriteringen. Precis som pedagogisk erfarenhet har uppvärderats de senaste två decennierna

skulle samverkan kunna tillmätas reell vikt vid tillsättning av tjänster och tilldelning av forskningsmedel. Det vore att erkänna dess betydelse, men skulle också stimulera till ökad utåtriktad aktivitet.

I väntan på den typen av strukturomdanande insatser menar vi emellertid att man relativt direkt bör upprätta ett tydligare regelverk för hur den samverkan som många forskare redan i dag ägnar sig åt faktiskt dokumenteras. Genom att göra det lättare att dokumentera sin samverkan kommer den att synliggöras och därmed framstå som mer central. Exempelvis skulle man kunna verka för att viktiga humanvetenskapliga publiceringsformer som essäer och explorativa artiklar kan kategoriseras på ett adekvat sätt i databaser för forskningspublikationer (såsom DIVA). Det gäller också föredrag, paneldiskussioner, förfrågningar från journalister och en rad andra former av samverkan.

Vi hävdar dessutom att olika typer av externa eller delade tjänster kan mjuka upp lärosätenas tjänstestruktur och samtidigt bidra till ökad samverkan. Satsningar som »Samlingarna och forskningen« (KVHAA/RJ) och Flexit (RJ) bär syn för saken. Rent generellt borde det vara enklare att under en tid lämna universitetet för att samverka med andra organisationer eller företag och sedan komma tillbaka. Det kan handla om sådant som sabbatsterminer på en redaktion eller vid ett förlag, men även finansiering av redaktörstjänster på tidskrifter som kombineras med forskning på olika sätt.

Bredda begreppet internationalisering

Under de senaste två årtiondena har allt starkare röster höjts för en ökad internationalisering av humanvetenskaperna. Det som efterfrågas är i viss mån fler samarbeten med och vistelser vid utländska lärosäten, men framför allt rör det sig om mer av publicering på engelska i anglosaxiska organ. Det mönster som länge varit rådande inom medicin, teknik och naturvetenskap har successivt tagits över av samhällsvetare, ekonomer och jurister. I ljuset av denna utveckling framställs många humanister som nationellt inskränkta.

Ur vårt perspektiv är det fel att argumentera mot behovet av ökad internationalisering. Däremot vill vi argumentera mot en snäv och ensidig förståelse av vad detta bör innebära. Att det existerar ett gemensamt språk är en förutsättning för vetenskapen som en kollektiv, kosmopolitisk angelägenhet. Den oro som finns är att engelskan, rimligen i en förenklad global variant, helt tränger undan andra språk som den avancerade kunskapens

kommunikationsmedel. Konsekvenserna av en enspråkig hegemoni är svåra att överblicka, men det finns åtminstone fyra större farhågor.²⁴

Den första farhågan har vi redan behandlat utförligt ovan: kommunikationen med allmänheten riskerar att bli svårt lidande. Den andra farhågan är att den vetenskapliga kvaliteten försämras när forskare inte kan göra full rättvisa åt valörer och nyanser. De tvingas säga vad de kan säga, inte vad de vill säga. Otillräcklig begreppslig precision är ett problem i alla vetenskapliga sammanhang, men i synnerhet humanister är dessutom i behov av ett levande, mångfasetterat språk och kan inte nöja sig med formaliserade uttryckssätt.

Ytterligare en farhåga med att överge svenskan som vetenskapligt språk är att den inhemska sakprosan degenererar. Om svenska forskare enbart skulle publicera sig på anglosaxiska fackförlag skulle den svenska kulturen och samhällsdebatten bli avsevärt fattigare. Akademiker intar en centralposition i den kvalificerade sakprosans kretslopp.

Den sista stora farhågan gäller det offentliga språket. Den ständiga kunskapsprocess som pågår inom vetenskapen förser det offentliga språket med nya ord och begrepp. För att kunna föra ett seriöst samtal i en snabbt föränderlig värld måste svenskan som samhällsbärande språk hela tiden få tillskott från den vetenskapliga världen. Dagens politiska och kulturella debatt vore exempelvis otänkbar utan den begreppsberikning som humanvetenskaperna har stått för de senaste decennierna; här räcker det att nämna »civilsamhälle«, »globalisering«, »genus«, »mångkulturalism«, »prekariat« och »kanon«. Om engelskan blir allenarådande skulle det offentliga samtalet utarmas och svenskan inte bli ett fullständigt språk.

Om engelskan, genom yttre tvång eller självpåtagen omyndighet, blir det självskrivna förstaspråket även för humanvetenskaperna är risken överhängande att farhågorna besannas. Lika förödande vore det natur-

24. Johan Östling, »Stilen och vetenskapen – om humanisternas språk«, i Thomas Karlsohn & Tomas Forser (red.), *Till vilken nytta? En bok om humanioras möjligheter* (Göteborg, 2013); Johan Östling, »Internationaliseringens gränser«, *Respons*, 2013:3; Roman Horak, »Translation, Cultural Translation and the Hegemonic English«, *Culture Unbound: Journal of Current Cultural Research*, 7:4 (2015). Linus Salö påpekar dock att det vetenskapliga vardagsspråket även inom naturvetenskaperna – i laboratorier, e-postkorrespondens, informella möten – mycket väl kan vara svenska. Se hans studie *Languages and Linguistic Exchanges in Swedish Academia: Practices, Processes, and Globalizing Markets* (Stockholm, 2016). Men svenskan förblir, med Olle Josephsons ord, därmed ett »andrarangsspråk, något som bara används i mejl och arbetssamtal, inte i den tryckta texten«. Se Olle Josephson, »Varför should svensk academia vara på Swedish?«, *Svenska Dagbladet* 29/5 2016.

ligtvis om man vägrade att följa med sin samtid och i stället klamrade sig fast vid en obsolet ordning.

Vi argumenterar alltså för en breddad förståelse av vad internationalisering kan och bör innebära. För det första menar vi att det bör vara en självklarhet att humanistiska och samhällsvetenskapliga forskare är beredda att verka på olika arenor och använda olika språk. De som enbart publicerar på svenska avskärmar sig från det internationella forskarsamhället. De som uteslutande skriver på engelska riskerar inte bara att bedriva sämre forskning, utan också att stänga in sig i en inomvetenskaplig diskussion och fjärma sig från den svenska offentligheten.

För det andra är det en villfarelse att tro att all vetenskap – från assyriologi till överljudaerodynamik – kan stöpas i samma form. Precis som det är självklart att det finns en uppsjö av metoder och teorier bör det finnas en öppenhet för en mångfald av skrivsätt och publikationsformer. I somliga fall är det lämpligt med smala, precisa artiklar, i andra med stora, breda synteser. Det är den genre som bäst gynnar kunskapsutvecklingen som bör ha företräde, oavsett vetenskapsgren.

För det tredje menar vi att översättning bör betraktas som nödvändig infrastruktur. Humanvetenskaperna skulle ha behov av en kader kvalificerade personer som kan granska texter eller överföra dem till främmande språk. Goethe-Institut har exempelvis sedan länge understött översättning av tysk litteratur, även sakprosa och vetenskapliga texter, till andra språk; deras *Übersetzungsförderungsprogramm* kan tjäna som förebild.²⁵

Mer allmänt välkomnar vi en diskussion om internationaliseringens mål och innebörd. Begreppet behöver inte vara liktydigt med att skriva en artikel i en amerikansk tidskrift. Det kan innebära att läsa vetenskaplig litteratur på norska, tyska eller portugisiska, att vistas vid utländska lärosäten eller bjuda in utländska gäster, att introducera en tänkare eller en forskningsriktning i Sverige eller att jämföra svenska förhållanden med utländska. Här finns det också alla skäl att uppmuntra publicering i organ som inte ägs av de stora anglosaxiska konglomeraten och är stöpta i deras

25. http://www.goethe.de/kue/lit/prj/uef/deindex.htm?wt_sc=uebersetzungsfoerderung. Ett annat intressant exempel är det nylanserade Lund University Press. Detta förlag tar emot och sakkunniggranskar bokmanuskript från lundaforskare. Om texten uppfyller kvalitetskriterierna och bedöms vara av intresse för en internationell läsekrets kan förlaget översätta manuskriptet till engelska och ge ut boken (både i en tryckt och i en digital open access-utgåva) i samarbete med Manchester University Press. Det brittiska förlaget sörjer för produktion och internationell marknadsföring. Se <http://www.lunduniversitypress.lu.se/sv/>.

mallar. Även om bidragen författas på engelska blir fallstudier, kontexter och infallsvinklar annorlunda om tidskriften har sin bas i Bukarest eller São Paulo än i Oxford eller New York. Engelskspråkig forskning behöver inte bara betyda publiceringar på anglosaxiska arenor, utan också andra platser är relevanta, inklusive i Sverige. En breddad syn på internationalisering handlar således inte endast om språkfrågan.

Slutligen måste vi påminna om att nästan alla andra kulturer, de anglosaxiska undantagna, står inför samma slags utmaningar. Ett led i en internationalisering vore därför att anordna ett symposium med syfte att inventera hur olika länder handskas med dessa problem.

Priser och premier

Priser och premier är konkreta medel för att uppmärksamma och uppmuntra goda vetenskapliga insatser. De skänker inte bara ära åt pristagaren och ökar synligheten för en viss forskningsinsats. I takt med att svenska meritförteckningar omformas efter amerikanska förebilder är det inte otroligt att vetenskapliga utmärkelser kommer att få en större vikt vid en värdering av en forskares bedrifter.

Sedan 1900-talets sista decennier har antalet vetenskapliga, litterära och andra slags priser ökat kraftigt. Svårigheten tycks inte primärt vara att inrätta nya utmärkelser. I stället handlar problemet om hur priset ska få önskvärt genomslag i vidare kretsar och hur det kan komma i åtnjutande av rättmätig prestige. Inte så få priser ges bara ut under ett begränsat antal år eller förblir tämligen okända.²⁶

För att få intresse för priset och kunna upprätthålla kontinuitet i utdelningen underlättar det självfallet om en solid och namnkunnig organisation står bakom. För genomslaget torde det dessutom vara avgörande att det finns en väletablerad medial plattform som kan utnyttjas. Exempelvis ges Cliopriset, instiftat 1994 för att belöna en framstående yngre historiker inom det svenska språkområdet, ut av *Svenska Dagbladet* och Clio – den historiska bokklubben. Priset har tveklöst gagnats av att en stor huvudstadstidning upplåter sina sidor åt en intervju med pristagaren i samband med tillkännagivandet och att bokklubben sprider budskapet till sina medlemmar.

Under 2007–2009 delade RJ ut priset Pro Lingua tillsammans med STINT. Det gick till humanister eller samhällsvetare som hade skrivit ett

26. Jerry Määttä, »Pengar, prestige, publicitet: Litterära priser och utmärkelser i Sverige 1786–2009«, *Samlaren*, 131 (2010).

framstående vetenskapligt verk på svenska vilket förtjänade att nå en utländsk läsekrets. Priset bestod i att boken översattes till ett större främmande språk med förhoppningen att det kunde ges ut på ett internationellt förlag.

Vi anser att det finns goda skäl att väcka Pro Lingua-priset till liv igen. Förutom att uppmärksamma förstklassiga svenskspråkiga studier och slå vakt om det nationella uppdraget skulle det bidra till internationalisering av forskning. Därmed inte sagt att det inte kan behövas viss modifiering. Juryn bör kunna ta självständiga initiativ och inte vara utlämnad åt ett externt nomineringsförfarande. Dessutom är det angeläget att det finns en medial plattform för att sprida budskapet och vidmakthålla intresset för priset.

Det finns också anledning att överväga priser som belöning för andra typer av akademiska insatser. Redaktörskap för vetenskapliga tidskrifter är exempelvis en viktig funktion som ofta hamnar i skymundan. Den skulle kunna premieras genom en utmärkelse.

Sammanfattning

I detta avsnitt har vi argumenterat för att det krävs opinionsbildning och lobbyarbete för att ändra uppfattningen om vad samverkan inom humaniora och samhällsvetenskap kan och bör vara. Vårt budskap kan sammanfattas i dessa uppmaningar:

- ♦ verka för att infrastrukturbegreppet också ska omfatta samverkan,
- ♦ diskutera hur tjänstestruktur och meritering kan förändras för att gynna samverkan,
- ♦ bredda begreppet internationalisering och anpassa det till humanvetenskapernas villkor,
- ♦ inrätta priser och premier som stöder och synliggör samverkansinsatser.

Nationall infrastruktur för samverkan – ett nav

Allt vi har föreslagit ovan kommer att bidra till att stödja och stimulera humanisters och samhällsvetares samverkan. En grundläggande fråga återstår dock: Vem ska göra detta och vem ska stå för långsiktigheten och helhetssynen? Vårt svar är att det behövs ett samlat nationellt ansvar för att upprätthålla och vidareutveckla den infrastruktur och de aktiviteter som är väsentliga för humanvetenskaperna och deras interaktion med offentligheten. Hur ska detta organiseras? Vi menar att ett sådant ansvar måste få en tydlig placering och föreslår därför att någon form av enhet skapas, vars funktion vi valt att kalla för *ett nav*. Med det avser vi ett institutionellt arrangemang på nationell basis, som är tydligt forskardrivet och som kan ta initiativ till och understödja olika typer av aktiviteter.

En viktig fråga är vilken typ av arrangemang detta nav skulle vara. Man kan tänka sig en modell där navet inte är en egen institutionell enhet, vilket alltså innebär en svag version av metaforen nav. De olika delar och aktiviteter som har identifierats kan då tas upp av olika aktörer, exempelvis KVHAA, RJ och VR, och genomföras som enskilda satsningar, även om aktörerna samtidigt är medvetna om den större enhet som de olika delarna från början tänkts ingå i. På så sätt skulle en del av de fördelar vi ser med ett nav kunna nås utan att en ny organisation behöver skapas.

Ännu bättre är det att skapa ett nav som tydligare är en organisation och som kan fungera som aktör, initiativtagare och samtalspartner i olika sammanhang. Då närmar sig navet formen av ett institut eller ett resurscentrum. Detta institut – låt oss kalla det så – skulle vara ett samarbete mellan aktörer som KVHAA, RJ och VR, men inte formellt höra till någon av dem utan vara fristående. Detta innebär att navet skulle få en tydlig roll i det svenska forskningslandskapet och också kunna fungera som diskussions- och samarbetspartner för andra initiativ som berör det humanistiska och samhällsvetenskapliga området (alltifrån satsningar av typen Kriterium till reflexioner över vad som bör ingå i en framtida forskarroll).

Detta institut skulle ha som uppgift att vara en aktiv aktör vad gäller de frågor som redan diskuterats – bedriva lobbyverksamhet och påverka

formuleringen av frågor, diskutera meritering och tjänstestrukturer och initiera och förvalta arbetet med stödformer och plattformar. Det skulle också hantera ett antal ännu mer konkreta uppgifter. En viktig sådan handlar om att vara ett forum för kompetensutveckling och kompetensbevarande på en nivå som det enskilda universitetet inte förmår.

Ett nav av det slag vi tänker oss är inte en helt unik idé. I takt med att humanioras och samhällsvetenskapernas roll både inom och utanför universiteten har förändrats har det redan skapats liknande organisationer runt om i världen. I Cambridge finns sedan 2001 Centre for Research in the Arts, Social Science and Humanities, CRASSH. Det verkar för interdisciplinär forskning och har evenemang som är öppna för en bredare publik, även om fokus där främst ligger på möten mellan forskare. Det samma gäller för många andra institut för avancerade studier i världen.²⁷

I Oxford finns sedan 2013 ett institut som har klara likheter med det som vi har skisserat ovan – TORCH (The Oxford Research Centre in the Humanities). Det har till uppgift att stimulera och stödja aktiviteter som har med kunskapsutbyte (*knowledge exchange*) att göra – inom universitetets ram såväl som med en bredare publik. Bland deras verksamheter kan nämnas stöd till olika sorters nätverk och program där forskare möts över gränser, utbildningar för forskare i hur de kan sprida sina resultat och i det som kallas *public engagement*.²⁸

De kunskapsutbyten som TORCH befordrar handlar alltså både om att låta forskare mötas över institutionella gränser och att de ska bli bättre på att samverka med det omgivande samhället. Forskarna medverkar i publika möten och har samarrangemang med exempelvis museer och gallerier. TORCH fungerar som ett resurscenter – eller just ett nav. Bland många av de intressanta saker de gör finns också ett så kallat »Knowledge Exchange Fellowship« som påminner om den utvidgade sabbatstermin vi tidigare nämnt, där forskare under ett par månader tillåts att byta miljö och flytta sin verksamhet till teatrar, skolor, frivilligorganisationer med mera. Resultaten syns i form av ökat intresse för forskningen, ökad relevans och nya forskningsfrågor. TORCH har inte väldigt mycket pengar att röra sig med, men de kan tillhandahålla *seed money*. Relativt små insatser kan härigenom få stor effekt.

27. <http://www.crassh.cam.ac.uk/>. Institut für die Wissenschaften vom Menschen (iwm) i Wien har alltsedan inrättandet 1982 strävat efter att vara ett forum för dialog mellan vetenskapsmän, intellektuella, journalister och konstnärer.

28. <http://torch.ox.ac.uk/>.

En utveckling i två steg

Utvecklingen av ett institut av detta slag är en långsiktig satsning som inte låter sig göras omedelbart. Vi föreslår därför att detta sker i två steg. I ett första steg skapas en arbetsgrupp med uppgift att för det första inventera och samla kunskap och för det andra att verka för skapandet av institutet. Arbetsgruppen ska ge ett bättre kunskapsunderlag och fungerar därmed som en fortsättning på arbetet som nu gjorts inom detta projekt. Arbetsgruppen ska existera under en begränsad tid, förslagsvis två år, och kombinera forskare och praktiker inom kommunikation och forskningsförmedling. I arbetsgruppens kunskapsinventering är en viktig del en internationell utblick, att samla erfarenheter och utmaningar från andra länder, särskilt medelstora språkområden som är jämförbara med Sverige. I arbetsgruppens uppdrag ingår därmed att:

- ♦ genomföra kunskapsinventeringar om samverkan och förmedling,
- ♦ arrangera ett symposium med internationella gäster om humaniora/samhällsvetenskap, samverkan och forskningskommunikation,
- ♦ presentera och förankra ett förslag på hur ett institut kan etableras och vilka uppgifter som är mest centrala för dess arbete.

Sammanfattning

För att skapa stadga och långsiktighet i arbetet med samverkan föreslår vi således:

- ♦ att en arbetsgrupp inrättas med uppgift att utreda och planera ett nav för samverkan,
- ♦ att ett nav (möjligen i form av ett institut) på några års sikt inrättas som har ett övergripande ansvar för humanvetenskaplig samverkan.

VII

Tio förslag till åtgärder

Vi menar att det finns en mängd åtgärder som kan vidtas för att stödja och stimulera humanisters och samhällsvetares samverkan. En del av de insatser vi pekar på är inte möjliga att göra i en handvändning eller ens för en enskild finansiär eller organisation. Det har emellertid varit viktigt att både peka ut konkreta insatser som kan inledas mer eller mindre direkt och att blicka framåt och försöka formulera långsiktiga visioner.

I följande tio punkter sammanfattas våra viktigaste förslag och utan inbördes rangordning:

- ♦ Stimulera befintliga typer av samverkan (tryckta, digitala, fysiska) genom att utveckla nya stödformer.
- ♦ Stöd och uppmuntra nyskapande former för samverkan.
- ♦ Sjätsätt ett svenskt *The Conversation* eller liknande redaktionell miljö.
- ♦ Förbättra och förenkla dokumentationen av samverkan.
- ♦ Slå vakt om och utveckla de redaktionella kompetenserna.
- ♦ Verka för att infrastruktur också ska innefatta samverkan.
- ♦ Inled en diskussion om att göra samverkan till en del av tjänstestrukturen och/eller meriteringen.
- ♦ Bredda förståelsen av internationalisering och anpassa den till humanvetenskapernas villkor.
- ♦ Inrätta priser och premier för att stärka och uppmuntra samverkan.
- ♦ Bygg upp ett nav (möjligen i form av ett institut) som i framtiden kan ha ett helhetsansvar för samverkan inom humaniora och samhällsvetenskap.

Skriften finns fritt tillgänglig på:

www.vitterhetsakad.se ♦ www.rj.se ♦ www.vr.se

Kungl. KUNGL. VITTERHETS HISTORIE
OCH ANTIKVITETS AKADEMIE
Vitterhetsakademien

**RIKSBANKENS
JUBILEUMSFOND**

STIFTELSEN FÖR HUMANISTISK OCH
SAMHÄLLSVETENSKAPLIG FORSKNING

Vetenskapsrådet